

ÉVFORDULÓK

Balassi Bálint Zemplénben

Renezánsz költőnk születésének 450. évfordulóján zempléni kapcsolatainak bemutatására tisztelegünk. A zaklatott sorsú vitéz poétát érzelmi és családi kötelei hozták szűkebb régiókba: a Hegyaljára, a Bodrogközbe és a szomszédos szabolcsi Tiszakönyökre.

Sárospatak egyik kedves helye volt, többször meglátogatta ott unokatestvérét, Dobó Ferencet, aki édesanyjával, Krisztina húgával és Jakab unokaöccsével 1573-ban kapta zálogba Miksa királytól a sárospataki uradalmat 100 ezer rénes, vagyis 80 ezer magyar forintért, s aki a következő évben be is költözött a várba. A költő, útban Erdély felé, nemegyszer időzhetett itt. Az irodalomtörténet – noha nem tudja perdöntő módon igazolni – feltételezi, hogy Balassi műve lehet Eurialus és Lucretia széphistóriájának magyar változata, amelynek záró versszakából megtudjuk: *„Mikoron irának másfélezer után hetvenhét esztendőben, / Aeneas Sylvius irásából szerkbe ez éneket versekben, / Bodrog vize mellett Patak városában, az úr gombos kertében”*. A mű szövegének elemzése azt bizonyítja, hogy meglepően sok rokon vonás található benne Balassi Bálint költői természetével.¹ Valószínű az a magyarázat, hogy a költő Báthori István udvarában, Gyulafehérváron ismerkedett meg Aeneas Sylvius eredeti latin prózai művével vagy annak olasz fordításával, ott kezdte írni a maga művét, amelyet aztán 1577-ben Lengyelországból hazatérve Sárospatakon fejezett be. Nincs olyan életrajzi momentum, amely kizárná, hogy elidőzött ekkortájt Dobó Ferenc „gombos kertében”.

Viszonyuk ugyanis csak 1584-ben romlott meg, amikor Balassi feleségül vette Dobó Krisztinát. Dobó Ferenc húgának férje, Várday Mihály 1583-ban meghalt, a 25 éves asszony özvegyen maradt. Bálint és Krisztina unokatestvérek voltak, s a költő tájékozódott egyházi és jogi forrásokból a rokonok közti házasság példái felől. Ezután került sor regényes házasságkötésükre. 1584 karácsonyan az ifjú pár szolgálk kíséretében megjelent a sárospataki vártemplomban, amely akkor a reformátusok használatában volt, és az istentisztelet után megtörtént az esketés. Dobó Ferenc nem tartózkodott ekkor Patakon, így Balassi tizennégy emberével kis időre elfoglalta a palotát, amelyhez meggyőződése szerint feleségének jussa volt. Dobó Ferenc panaszt tett a kincstár érdekeit képviselő szepesi kamarának, s így foglalta össze a történeteket: *„Balassi Bálintot Sárospatak várából, miután oly fondorlatosan elfoglalta, szolgálaim és a város lakosai kiűzték a hostátba, Dobó Jakab Egerből odaszáguľdva felszólította, hogy onnan is hordja el magát. Hogy pedig távozása után ne művelhessen újra olyasmit, amit előzőleg elkövetett, Dobó Krisztina minden szolgáját, sárospataki katonáit és várnagyait az őfelségének, nekem és Jakabnak tartozó hűségre fel eskette, mellőzve Dobó Krisztina nevét, akinek azelőtt kötelesek voltak.”* A kamara úgy foglalt állást, hogy Krisztina megtartja birtokrészeit, de fegyveres kísérettel nem léphet a várba, s Balassi egyedül sem kaphat bebocsátást.²

Dobó Ferenc panasza alapján két irányú per kezdődött Balassi ellen. A vád: hűtlenség, mert a király tulajdonában lévő erősséget fegyverrel támadta meg, és vérfertőzés, mert közeli rokonával kötött házasságot. A Hármaskönyv kimondja, hogy *„akik bármely hazafiú várait, kastélyait vagy más erősségét ostrommal beveszik, elfoglalják vagy alattomban kezökre kerítik”,* hűtlenség-

¹ Vö.: Szilády Áron: Gyarmathy Balassa Bálint költeményei. 1879. bevezető tanulmány.; Mitrovics Gyula: Aeneas Sylvius „De duobus amantibus”-ának magyar átdolgozói. Irodalomtörténeti Közlemények, 1896. 13-41. old.; Harsányi István: A pataki névtelen neve. Sárospataki Református Lapok, 1916. 3-4., 25-27. old.; Négyesy László: A Pataki Névtelen és Dobó Jakab. Irodalomtörténet, 1916. 81-86. old.; Dézsi Lajos: Balassa Bálint minden munkái. Bp., 1923. I. k. bevezető tanulmány.; Komlószi Tibor: Balassi, Kerecsényi Judit és az Eurialus és Lucretia, Irodalomtörténeti Közlemények, 1969. 391-406. old.

² Déltshy Mihály: Sárospatak vára és urai 1526-tól 1616-ig. Sárospatak, 1989. 61-62. old.

get követnek el, ami fő- és birtokvesztéssel jár. A király 1588 februárjában amnesztiában részesítette a költőt, a pápa pedig a házasságot érvényesítette, így az 1585 végén született fiút, Balassa Jánost törvényes utódnak ismerték el. A házastársak közben elhidegültek egymástól, 1588-ban elváltak. Balassi hazaköltözött Liptóújvárra, s csak akkor járt olykor Zemplénben, ha öccséhez látogatott Tokajba; Kassára is eljutott néhányszor. A sors érdekes játéka, hogy a gyermektelen Dobó Ferenc végrendelete szerint Balassi János lehetett volna a sárospataki uradalom örököse, ő azonban 1602 márciusában, fél évvel Dobó halála előtt, meghalt.

Dobó Krisztinának birtokai voltak Nagy- és Kis-Patakon, Ardón, Bodroghalászon (akkor Petrahó), Sátoraljaihelyen, Csermahóban, Tolcsván, Bényén, Mezőzomboron, Vámosújfaluban, Nagytoronyán, Királyhelmeceken és Karádon. A felsorolt uradalmakat még édesapja, Dobó István, az egri törökverő hős kapta a császártól. Krisztina első férjével, Várday Mihállyal annak haláláig Kisvárdán lakott. A családi örökségből őt kiszorítani igyekvő testvére, Ferenc bosszúja elől menekülve Szikszón, Abaujszántón, Mezőzomboron, Velejtén és más környékbeli kúriákban húzta meg magát Balassival. 1586 novemberében a kisvárdai várban vették át Istvánffy Miklós nádori helytartótól a nekik szóló idézést.

A Várday családdal folytatott örökösödési per miatt 1587. január 25-én Balassi Bálint és felesége megjelent Zemplén városában a megyegyűlésen, ahol a két familia között egyezség született a mezőzombori és királyhelmecei szőlőbirtokok tulajdonlásáról.³ Balassi mint főrangú úr és mint katona egyaránt fontosnak és kedvesnek érezte Sárospatakat. Mezőzomborból írta: „*En az Isten tudja Zomboron pedig egyébért nem kapok, hanem csak a pataki jószágok közel voltáért és az katonaságért*”.⁴ Maradhattak is ott számára becses tárgyak, mert 1585-ben írt végrendeletében megemlíti: „*Maradt továbbá Patakon ezüstmívem, ki enmagamé, kinek számát én magam sem tudom, mert az regestrom is ott veszett. Abban az ezüstmívben vannak tálak, kupák és egyéb töredékezüstök, ezüsttányérok, azt is az én atyámfianak hagyom Dobó Krisztinának. Ugyanott vagyon három ezüst nyergem, két handzsárom ezüstös aranyozott, két hegyes töröm, egyik merő ezüst aranyozott, az másik parasztól ezüstös, egy ezüstös sisakom, egy ezüstös dupla páncélom, kinek úija nincsen, egy nyakbanvetőm merő ezüst aranyozott, egy merő ezüstös szügyellőm, aranyozott farmotringgal egyetemben, egy pár sarkantyúm merő ezüst fehéren, egy zabolám ezüstös aranyozott, ismeg egy ló fejében való főkötő, kit Horvát János csinált, ezüstös, ismeg Velejtén vagyon más ezüstös sisakom, kinek az pófája és nyakvasa mind az pántjával ösze merő ezüst és aranyozott: ezeket az katonaszerszámot hagyom mind az vitéz öcsémnek Balasy Ferencnek*”.⁵ A házasság felbontása után Dobó Krisztina szabadon rendelkezhetett birtokrészeivel, 1588 végén több levelét Patakról keltezte. A következő évben harmadszor is férjhez ment. Gersei Pethő Gáspár felesége lett, de hamarosan, 31 évesen meghalt, így Dobó Ferenc maradt Sárospatak kizárólagos ura.

Dobó Ferenc 1602. szeptember 15-én halt meg, s a sárospataki templom kriptájában felesége, Kerecsényi Judit mellé temették. Ennek az asszonynak az alakja is feltűnik a költő kalandos életében. Előzőleg ugyanis annak a Hagymássy Kristófnak a felesége volt, aki mint az erdélyi fejedelem kővári kapitánya Balassit 1575-ben elfogta, s általa került Báthory István udvarába. A férjénél jóval fiatalabb Judit és Bálint között érzelmi szálak szövődtek, s amikor az asszony megözvegyült, közeledni próbált a költőhöz. Nem alaptalan az a feltételezés, hogy a magyar nyelvű széphistóriában Lucretia ábrázolására az ő személyes helyzete is rávetítődött.

A költő fiatalon megözvegyült húga, Balassa Anna másodsorú Pachot Ferenc, zempléni alispánhoz ment férjhez. A költő többször meglátogatta őket nagytárkányi kastélyukban s egy ideig itt nevelkedett fia, János. Balassa Anna a Bodroghközben 314 évig birtokos főnemesi család, a Sennyeyek ősanyja. Az ő leányát, Pachot Jutkát veszi feleségül Dóczy András, kassai főkapitány özvegyeként, Sennyey Sándor. Az első férj emlékére 1631-ben készíttetett síremlék a leleszi premontrei prépostság templomában ma is látható.

A Sennyey család levéltárában sok dokumentum maradt meg a Balassákról. A második világháború után következő barbár kor ezeket is megsemmisítette.

³ Balassi Bálint és a Várdayak rokonai kapcsolatáról ld. *Néző István* Az utolsó Várdayak című írását. Honismeret, 2004. 3. 71–74.

⁴ *Eckhardt Sándor*: Balassi Bálint. Bp. 1941. 78. old.

⁵ *Dézi Lajos* i. m. II. k. 569–570. old.

Balassa Bálint örök műzsájának, Losonczy Annának birtokai voltak ezen a vidéken, amelyet édesapjától, Temesvár hősi halált halt kapitányától örökölt. Tiszaszentmártonban, Mándokon és Garanyban többször is megfordult, rövidebb-hosszabb időt töltve az ottani kúriáikban. Az abauji Hejcen és Göncruszkán is időzött, s övé volt Szalánc vára a tartozékaival együtt.⁶ 1590. január 3-án Leleszen járt a premontrai rend hiteleshelyi bizottsága előtt, hogy második férjére, Forgách Zsigmondra ruházza át uradalmának egy részét: a már említett három falun kívül Ónod várát és Sajószentpéter mezővárosát.

Nem véletlen, hogy Zemplén vidékén is a magukénak érzik a 450 éve született Balassi Bálintot.

Siska József – Kovács Dániel

Száz esztendeje született Bendefy László

2004. szeptember 27-én, Szombathelyen, a „Dr. Bendefy László Városi Könyvtár” épületében hat előadással emlékeztek meg az 1904. augusztus 17-én, Vasváron született mérnök pályafutásának, munkásságának máig ható eredményeire.

Bendefy (Benda) László élete során maradandót alkotott mind a műszaki- és természettudományokban, mind más tudományokban, szerencsésen ötvözve elméleti és gyakorlati ismereteit. Teljesítménye a tudománytörténet és a bibliográfia terén is kimagasló volt. Indulására jellemző, hogy tizenéves gimnazistaként levelezésbe keveredett Cholnoky Jenővel, a hazai földrajztudomány akkori legismertebb professzorával, akitől egy személyes találkozás után – továbbtanulására nézve – a következő jótanácsot kapta: *„Ha ilyesmire szántad el magad, ne a bölcsészkarra menj földrajzszakos hallgatónak, hanem végezd el inkább a műegyetemet! Én is ezt tettem annak idején, s azóta is tapasztalom, hogy egy mérnökember egészen más szemmel nézi a Föld felszíni formáit!”*

Az első előadó dr. Horváth Sándor, a Savaria Múzeum igazgatója volt, aki az ifjú Benda László és a Vasvármegyei Múzeum kapcsolatáról adott áttekintést, amikor a fiatal mérnök-hallgató a megyei múzeum ásvány-, kőzet- és őslénytárának lett a vezetője. Az 1920-as évek közepén nagy feltűnést keltett baltavári őslénytani ásatásaival. Korábbi eredményeinek felhasználásával jelentette meg 1927-ben első nagyobb lélegzetű munkáját „A balatavári őslénytani ásatások 70 éves története” címmel. Nagyobb vihart kavart „A Magyar Alföld őstörténete” (1929) című könyve, amely az Acta Sabariensa sorozatban jelent meg, kiváltva ezzel a Múzeum vezetésének nemtetszését. A fiatal mérnök nem egy esetben anyagilag is támogatta saját munkahelyét, könyveinek bevételét a természettudományi részleg felszerelésére fordítva. Munkája közben kitarotán tanult, 1929-ben doktori disszertációját a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen védte meg a földtani, földrajzi és őslénytani tudományok köréből. Ekkor azonban már nem a múzeológusként, hanem földmérő mérnökként dolgozott, s 1931-től az Országos Háromszögelési Hivatal munkatársa lett.

Érdeklődése ezt követően a magyarság távoli múltja felé fordult. Dr. Erdélyi István professzor előadása Bendefy László magyar őstörténeti kutatásai címmel ezt a korszakot tette mérlegre. (Az előadás szövegét a professzor távollétében dr. Bendefy István olvasta fel.) Bendefy Lászlónak lehetősége nyílt arra, hogy két alkalommal is kutathassa a vatikáni levéltárban a volgai magyarok nyomát a XIII. században követő Juliánusz barát expedíciójáról. Juliánusz útját térképre is tette, más útvonalat javasolva, mint Marczali Henrik néhány évtizeddel korábban. Ezt az útvonalat sem fogadta el mindenki, következőnek Györfly György állt elő új megoldással. A megismert adatok csoportosításában és elemzésében nagy hasznát vette térképezői ismereteinek, s feltevése, miszerint Juliánuszék átkelhetek a Volgán is, s a magyarság gyökerei a Kaukázus vidékére is vezethetők – komoly tudományos vitákat váltottak ki a hazai tudósok körében. Így azután némely állításainak cáfolata is megjelent. Ligeti La-

⁶ Eckhardt Sándor: Balassi tanulmányok. Bp., 1972. 59-60., 61. old.